Шауайланы Дауд хажи

“Тахир бла Зухра”

Дастан*

XVI

Бухарны ханлыгъында
Башланды ачы къаугъа.
Тахирни сюймеклиги
Дерс болду жаны саугъа.

Темирни жарыкъ кефи
Бузулду, уубет ала.
Анты да унутулду,
Кёр бола, ханлыкъ къала.

Бал тилли мыртазагъын,
Баш кесиучю къазагъын,
Чакъырды да, буюрду:
Этмесин деп, жаш жагъын.

«Чакъырып сёлешигиз,
Унутсун Зухураны,
Ариу айтып кёрюгюз,
Терилтиггиз сиз аны!»

Алай Тахир тепмезден,
Излей нюр Зухураны.
Тежеулеге бойсунмай,
Къазандады жаш жаны.

XVII

Ана айтды Тахирге:
«Атанга бир тюбейим,
Къолумдан келе эсе,
Хорларгъа кюрешейим».

Хан Сарайны тёрюнде,
Тюбеди ол эрине:
«Берген сёзюнг къайдады?
Ие болчу сёзюнге!

Зухураны кёргенме,
Жанып тургъан чыракъды.
Арбазгъа, Тахирге да,
Ушап тургъан бир затды.

Къартланы, жамауатны
Тынгылатып былайда,
Къаллай сёзле айтханса,
Онбеш жыл мындан алгъа.

Энди не болуп къалды,
Нек бузаса антынгы?
Нек тутмакъгъа атханса,
Кючден тапхан жашынгы?!

Тыйма да сен Тахирни,
Къазан элге барма къой.
Жюреги сюйген къызны —
Зухураны — алма къой!»

«Угъай, — деди Бухар хан, —
Ант этип жангылгъанма.
Ханлыкъда жюрюмеген
Жорукъланы айтханма.

Манга да атам, сайлап,
Сени эди алгъаны.

---

* Окончание. Начало и вступительную статью см.: Исламов Р. Еще об одном варианте дастана «Тахир и Зухра» // Гасырлар авазы – Эхо веков. – 2005. – № 2. – С. 193-204.

Эки хан бирге болуп,
Кючлегенбиз Бухарны.

Унутханса да бюгюн,
Жакълайса сен Тахирни.
Ханлыкъда ханша-уста,
Нек билмез аллай бирни?!»

«Сёзюнгде жалгъаны бар,
Къазанны неси кемди?
Идилни бийлеп тургъан,
Ахматха киминг тенгди?»

«Угъай, ханша, Тахирни
Ичин отда кюйдюрген,
Къазанлы Зухураны,
Арбазымда кёрмем мен.

Хункяр патчахны къызы
Жашар жашым къатында.
Чырайлы, жыр айтханы,
Барды, дейле аны да.

Экиси да, оюмлап,
Жырласынла бир бирге.
Къобуз, макъам тауушла —
Тохтамай эрттенликге!»

XVIII

Ханша, тюнгюлюп, кетди,
Аман къууумла этди.
Жарлы Тахир чалдишде,
Къыйын кюнюне жетди.

«Жыр-къобуздан келмейди,
Ол жюрекден келеди.
Жюрекни, бузуп, чачып,
Ол алай эштиледи.

Къарны, чачып, Тотурда,
Жанкъоз ариу чыкъгъанча,
Сюймеклик макъамы да —
Къаягъа кюн къакъгъанча.

Чыгъадыла жюрекден
Аны сюйген чагъында.
Кеч къалгъан жолоучуну,
Не жашлыкъны жазында.

Къайнагъан шаудан кибик,
Не да учхан къуш кибик.
Айтылады сюймеклик —
Саулагъа саулукъ кибик.

Ким биледи, Тахирни
Зухурагъа жырлары,
Айтылыр эселе уа,
Ёчюлмей, макъамлары?!»

XIX

«Болду!» — дегенди ол хан,
Къайгъылыкъны кёрмезден.
Тахирни умутуна
Азчыкъ да жол бермезден.

«Тахирди мени жашым,
Кёз жарытхан чырагъым.
Хункярны кенг жерине
Барсын Тахир, кёрюне!...» —

Деп, буюрду Темир хан,
Кертида бир темир жан.
Тахир бек мудахлыкъда,
Тёгерек бола жалгъан.

Ол Тахирни, къучакълап,
Ёрге, жерге да къарап,
Башындан бираз сылап,
Айтды: «Тёзгюн, сен балам!»

Анасы, жиляй, сарнай,
Тахирге женгил жетди.
Этер ишни кёралмай:
«Таукел эт!» — деп, тиледи:

«Жокъду хайыр бугъардан,
Къачайым мен Бухардан!
Чыгъайым жолгъа!» — деди,
Анасы алгъыш этди.

XX

«Элтир, бой салмам ханнга,
Жулдуз жолу Къазаннга.
Зухураны кёрюрме,
Неда жолда ёлюрме!» —

Алай айтып, ол Тахир
Чыкъды узакъ жолуна.
Жети кюнден сора ол
Жетди Жайыкъ бойнуна.

Дагъыда эки кюнден,
Идилни жагъасында,
Арып, олтура эди
Къазан ханлыкъ къатында.

Ол чексиз узун жолда,
Ажашмайын бирда бир,
Къарай жулдузлагъа да,
Бараед ол жаш Тахир.

Тахир, Къазаннга жетип,
Хан майданына келди.
Сабийликде жюрюучю
Мектепни женгил кёрдю.

XXI

«Тюшмю кёреме? — деди,
Жашны эслеп, Зухура, —
Сен кетгенли бар кюнюм,
Жукьусуз былай тура...

Къалай келдинг, Тахирим,
Бу къыйын, узун жолда?
Юсюнг кир, кесинг арып,
Тургъанчаса да къулда.

Сен къыйналгъан заманда
Мен да тынчаялмадым.
Кюрешсем да тюшюмде,
Мен ёрге туралмадым.

Сен да, Тахир, ол тюшде,
Жыгъылгъанлай юзмезде.
Хан къалагъа киралмай,
Ажаша, къула тюзде.

Сени байлап, о, Тахир,
Элтген элле дорбуннга.
Анда сен, кёп инжилип,
Этгененг жырла манга.

Дорбундан чыгъалмай, сен,
Кёп термилдинг, кюрешдинг.
Зулму бугъоу тагъылып,
Эшитмез сёз эшитдинг.

Ач болуп да, къыйналдынг
Къара Къумда, дорбунда:
Артыкълыкъ жетди санга,
Ёз атангы къолунда.

Мен барын билип турдум,
Амалсыз, кюйюп турдум.
Сен барын хорларса, деп,
Сюйгенден-сюйюп турдум!»

XXII

«Кёлюмдегин айтаса,
О, мен сюйген Зухура.
Ачы тюш кёрдюм мен да
Танг аласы Бухарда.

Кишен салып бутума,
Элтдиле бир къалагъа.
Къара жилян сакълагъан
Къула тюзде талагъа.

Мен ичинде тюш кёрдюм,
Бек ажымлы иш кёрдюм:
Бир бизге къайырылгъан,
Къара къабан тиш кёрдюм.

Туман басып, жел уруп,
Бирде къабакъ ачылды.
Эшикге чыгъып кетдинг —
Ол къала сенсиз къалды.

Сен, чаба барып, тюзде
Бир уллу сууну кёрдюнг.
Мени атымы айтып,
Сора анга кёмюлдюнг.

Мен кёп, чапдым ызынгдан,
Сен бирда кёрюнмединг.
Атынгы кёп айтсам да,
Сен бир да термилмединг!»

Тансыкълыкъ хапарларын,
Къана билмей, айтдыла.
Зухура бла Тахир
Хан майданнга къайтдыла.

Зухураны атасы
Ариу кёрдю Тахирни.
Олтуртду, той къурады —
Чакъырды Татар элни.

XXIII

Алай Бухар жанында
Къайгъылы бек кёндю иш.
Тахир къачып кетди, деп,
Эте эдиле бедиш.

Тахир жокьду элде, деп,
Хапар терк келген эди.
Бир тилчи, бир фитначы,
Ханнга билдирген эди.

Хан, эгетлерин жыйып,
Огъурсуз буйрукъ берди:
«Тахирни тапмасагъыз,
Уруш ачарма!» — деди.

Къутурду Бухар ханы,
Къыйналып, жаны, саны.
Тахирден хапар келип,
Бузулду аны къаны.

Келди баш тасхачысы,
Хар затына бек сагъы,
Билдирди къуумланы
Ол тойдан Къазандагъы:

«Аскер бла, кюч бла
Чабайыкъ биз Къазаннга!» —
Деди ол, Темир ханнга,
Зор кючюне базгъаннга.

Алай ханны Бухарда
Бар эди бир ёзюрю,

Анга къуллукь этгенлей,
Бара эди ёмюрю.

Акъылман эди ол жан,
Чегемдеги Добайча!
Сюе эди Тахирни,
Ёз уланы болгъанча.

«Иш былайды, жюйюсхан, —
Деди ол Темир ханнга, —
Тахир бек тынч балады,
Алай ол къайтмаз санга.

Сюймеклигинден сен а
Ажым этерсе артда.
Жарамайды артыкълыкъ,
Жашла сюйген сагъатда!

Биз Тахирге тиймейик,
Жарай сюймеклигине.
Келечиле иейик,
Ол, терк халкъгъа билине.

Тахирни, Зухураны
Бош тюйюл къадарлары.
Къазанда, Бухарда да
Билине, хапарлары.

Таурух болуп жайылгъан,
Сюймекликни сен бузсанг.
Тюзлюк тура, терсликни
Бутагъындан сен тутсанг

Иги болмаз ахыры,
Жетмез адам акъылы.
Ол затны тохтатыргъа,
Аны артха бурургъа.

Той къуумун баям эт,
Сен, чакъырып Тахирни.
Хурмет бер Къазан ханнга.
Къызы — Бухар келини!»

XXIV

«Угъай, — деди Бухар хан, —
Оноу этгенме эртте.
Тахирни алып келирге,
Аскер бусагъат кете.

Атланы — чапханларын,
Жашланы — атханларын,
Жыйып, жолгъа терк къурал,
Сёзню къоюп, саут ал.

Тахирни созуп, байлап,
Тюе жюкге салырсыз.
Айтханыгъыздан чыкъса,
Къамичи ойнатырсыз.

Зухураны унутур
Амалланы табарма,
Ол къаладан чыкъмазча
Эшиклени жабарма!»

«Угъай, — деди баш ёзюр, —
Айтханынгы эталмам.
Аллай гюнях иш бла
Ол дуниягъа кеталмам.

Антынгы нек унутдунг,
Бизни уллу ханыбыз?
Сени тюрленнгенинге,
Къыйналады жаныбыз.

Уялмайын, Къазаннга
Къан тёгерге баралмам.
Ариу бала Тахирге,
Аллай азап салалмам!»

Хан терк этди оноуун
Ёзюрню къадарына.
Сан этмейин, атдырды,
Къарангы зинданына.

XXV

Къазан майдан къатында,
Бухардан келген аскер.
Эшитди жыр таушла,
Той къуум эте, ол жер.

Аскер тойгъа чапды да,
Тахирни женгил тутду.
Къыз къычырыкъ этгенде,
Жарыкълыкъны къан жутду.

Саргъыл тюе юсюне,
Байлап, салдыла аны.
Аскерни да жунчутду
Зухураны сарыны.

Байланнган Тахир айтды:
«Зухураны унутмам.
Мен атамы ханлыгъын
Аны орнуна алмам».

Зухура сарнай къалды,
Жанына азап салды.
Татар чегине дери
Аны жан тыялмады.

«Аллахдан бир къоркъмагъан
Сиз къаллай адамласыз?
Жанымы жанын тутуп,
Къайры алып барасыз?» —

Дей эди ол Идилде,
Боз къанчыкъ улугъанлай.

Къарангы эди дуния,
Кёкде кюн къуругъанлай.

XXVI

Арып-талып, къыйналып,
Тахир Бухаргъа келди.
Анасына, ёзюрге —
Къайгъы, сагъыш келтирди.

Хан айтды: «Иеме, — деп, —
Хункяр ханнга келечи.
Ханлыгъыма, улума —
Мен кесимме тёречи!

Хан болур ючюн Тахир,
Хан къызына юйленсин.
Жыргъа, сазгъа терилмей,
Буйрукъгъа юйренсин!

Оноу этген къыйынды,
Эсинде Тахир тутсун.
Къаты болсун бийликге,
Халкъланы да улутсун!» —

Келечиле кетдиле,
Хункяр ханны элине
Эки ханлыкъ ичинде,
Жуукъгъа келиширге.

Деди Тахир: «Элтигиз,
Мен атама тюбейим.
Ол айтхан болмазлыгъын
Эсине тюшюрейим!»

Тахир къалагъа барды,
Баш ийип, тобукъланды:
«Жангыласа, атам!» — деп,
Жалынды, кюйдю, жанды.

Атасы, жазыкъсынмай,
Анга къатылай къалды:
«Хункяр уллу, Татардан
Деменгили!» — деп, салды.

Дагъыда былай къошду:
«Сюймекликге баш урдукъ:
Ачый, кюе, дуньяда,
Тахир, мен да къутулдукъ!

Атангы, хан арбазны,
Къыйнамагъын сен, деди.
Тиширыуну сёзюне
Ийнанмагъын сен, деди —

Айтханымы этсенг сен,
Унутсанг Зухураны
Хункяр бла Бухарны
Боллукъса уллу ханы!..»

XXVII

Тахир кёкге аралды,
Сора ханнга къарады.
Къолгъа алып, ол кесин,
Тилеклерин санады:

«Ой, кёгюбюз, Уллу Аллах,
Кече сайын тиледим.
Чолпан Жулдуз батхынчы,
Эрттен сайын тиледим.

Темир Къазакъ, жарытып,
Келген сайын, тиледим.
Ай къуршоуу бетими,
Кёрген сайын тиледим.

Умут этдим — кёрюрсюз,
Бир болушлукъ берирсиз,
Аз этерсиз азапны,
Сайларсыз, дедим, тапны.

Алай жокъду адамлыкъ,
Бу жерде бир халаллыкъ.
Алсынла менден кери,
Байлыкъ, алтын алаллыкъ.

Бир Чолпан Жулдуз кёкде —
Зухурады жарытхан.
Къарыу берип жаныма,
Дуния нюрюн танытхан.

Ансыз жашау — татыусуз,
Жарыгъы жокъ — къарыусуз.
Сюймекликсиз берилген
Эрлик, ханлыкъ да учуз!

Алай кёрюп дунияны,
Тахир къачды таулагъа.
Анда, акъылдан шашып,
Жюрюй, мурулдау тагъа...

XXVIII

Зухураны жапсара,
Айта эди атасы:
«Санга дери да азап,
Чекди адам баласы.

Тахирни барыбыз да,
Сюе эдик, Зухурам...
Иш болмады, не амал?
Иги къуум эт, балам.

Къырым, Къара Ногъай да…
Бардыла жигит бийле.
Сени кёп ханлыкъладан
Батырла тилейдиле.

Къадыр Батыр келгенли,
Юч кюн болады бизге.
Эрттеден термиледи
Ол сени бир кёрюрге».

Жарымады Зухура,
Эсине да алмады.
Атасы айтханлагъа,
Азда къулакъ салмады.

Бир жол аны къатына,
Къадыр Батыр келгенди:
«Кюнюнг ахшы болсун!» — деп,
Тенглик салам бергенди.

Айтды ол Зухурагъа:
«Кёзюме бир къара, — деп, —
Сени бийче этерге
Сюеди Акъ Къалам, — деп. —

Сиз Идилни башында,
Биз — аны аягъында.
Анга къарап, суу ичип,
Жашарбыз кенг Ногъайда.

Идил сууу — бизниди,
Олтурайыкъ бойнунда.
Менден насыплы болмаз,
Сени кёрсем къойнумда...»

«Сёзюм жокь, Къадыр Батыр,
Сен бир элни бийисе, —
Деди Зухура, — кечир,
Сюйгеним сен тюйюлсе.

Мен, Тахирни сюйгенлей
Ёллюкме, бош алданма.
Ханны къызы болсам да,
Бек насыпсыз адамма!

Бир заманда башха къол,
Тиймез мени белиме.
Бир башха бет ёмюрде
Жетмез эринлериме.

Эшитдим Тахиримни,
Мен ачы хапарларын.
Акъылындан ол, шашып,
Таулада айланнганын.

Бу дуньяда къоймалла
Зорла бизни жашаргъа.
Ол дуньяда онг болур
Бир-бирни да табаргъа!»

Ариу айтып, Зухура,
Ашырды ногъай бийни.
Кеси къалагъа кирип
Жасалды, тап кийинди.

XXIX

Жассы намаз алайда
Этген эди Зухура.
Ахыр кюн жарыкъ кёкге,
Къарай эди Зухура.

Къалгъанлагъа насыпны
Бир Аллахдан тиледи.
«Сау-эсенле бир бирге,
Аман болмагъыз», — деди.

Барды Идил бойнуна,
Болгъанча, сюйюп, эрде.
Секирди уллу суугъа,
Насыбын тапмай, жерде.

Идил къобаны аны,
Кёп тутмайын, жутханед.
Мудах бола, чайкъала,
Кеси оюмун айтханед:

«Чабакь болсанг, Зухура,
Санга энчи къарарек.
Суу дуньяны ичинде
Бек сыйлыгъа санарек.

Адамдан огъурсуз жан
Жер юсюнде болмагъан.
Хатасы бизге жетип,
Тынчайыргъа къоймагъан.

Сыйлап, сыйпап, Зухура,
Кесибизге алабыз.
Чексиз сыйлы да кёрюп,
Суу тюбюне салабыз.

Жан, жерде жаратылып,
Суу тюбюнде алынды.
Санга жарсый, бизге да,
Кёп ачыула салынды!»

XXX

Тахир, жангыз айлана,
Къаядан кетген эди.
Аллах аны атасын
Насыпсыз этген эди.

Бу таурух Чегемде да,
Айтыла турсун деп, мен
Кёп кечени тырнадым
Юзюлгенча этимден